

Верховний
Суд

НАКАЗНЕ провадження та ЗАОЧНИЙ розгляд справи як спрощені види цивільного судочинства: спірні питання судової практики

Дмитро Луспенник
Секретар Пленуму Верховного Суду,
Касаційний цивільний суд,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу

24 листопада 2025 р.
НШСУ

Судовий наказ: дискурс

- Інститут наказного провадження був запроваджений у цивільному процесі України з 1 вересня 2005 року, коли набрав чинності ЦПК України.
- Ч. 3 ст. 19 ЦПК України: Наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, **щодо яких відсутній спір** або про його наявність заявнику невідомо.
- Наказне провадження як особливий спрощений вид провадження у цивільному судочинстві спрямоване на швидкий та ефективний захист безспірних прав особи шляхом видачі судового наказу, що одночасно є і судовим рішенням, і виконавчим документом, без судового засідання та без виклику заявника (стягувача) і боржника.

Заочний розгляд справи: дискурс

- ЦПК України 2004 р. (набрав чинності з 01.09.2005) повернув у цивільне судочинство інститут заочного рішення. Глава 11 ЦПК України «Заочний розгляд справи» встановлює умови і порядок розгляду справи без відповідача і ухвалення заочного рішення.
- Поновлення в ЦПК України інституту заочного рішення пов'язано: 1) для розширення судового захисту фізичних та юридичних осіб, свободи їх розсуду (принцип диспозитивності); 2) усуненню можливості зловживання суб'єктивними процесуальними правами і встановлення певної відповідальності за їх зловживання; 3) встановлення спеціальної процедури його перегляду та оскарження.
- Не з'явившись в судове засідання, відповідач добровільно обмежує себе в використанні процесуальними правами на надання суду доказів в обґрунтування своїх можливих заперечень проти позову, добровільно виключає свою особисту участь в дослідженні доказів у судовому засіданні.

Спрощені процедури цивільного судочинства і стаття 6 Конвенції

- Запровадження спрощених проваджень і процедур є світовою тенденцією, яка спрямована на підвищення доступності та ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів. Про доцільність їх запровадження йде мова в декількох рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи: № R (81) 7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, R (84) 5 щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя тощо.
- Існування на рівні національних правопорядків спрощених проваджень саме по собі не тягне порушення права на справедливий судовий розгляд.
- Використання спрощених проваджень та процедур не повинно призводити до порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого судового розгляду.

Структура цивільного судочинства

- **Наказне провадження** призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначеного розміру, щодо яких відсутній спір про право або про його наявність заявнику невідомо (зміст статті 161 ЦПК України).
- **Позовне провадження:**
 - **загальне** (призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні);
 - **спрощене** (призначене для розгляду: малозначних справ; справ, що виникають з трудових правовідносин; справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи).
- **Окреме провадження** призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають юридичне значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (стаття 293 ЦПК України).

Структура цивільного судочинства

- Глава 11 "Заочний розгляд справи" знаходиться у Розділі III "Позовне провадження" ЦПК України встановлює особливі умови та порядок проведення заочного розгляду справи, ухвалення заочного рішення, подання і розгляду заяви про його перегляд, а також скасування й оскарження цього рішення. **Отже, зазначати про заочне провадження невірно**, так як всі основні інститути позовного провадження повинні дотримуватись при ухваленні заочного рішення суду.
- Відповідно до частини першої, другої статті 280 ЦПК України **суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів за одночасного існування таких умов:** 1) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання; 2) відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин; 3) відповідач не подав відзив; 4) позивач не заперечує проти такого вирішення справи. У разі участі у справі кількох відповідачів заочний розгляд справи можливий у випадку неявки в судове засідання всіх відповідачів.

Постанова Верховного Суду від 10.07.2024 у справі № 759/19385/17

Особливості наказного провадження

- На відміну від ЦПК України 2004 року, чинна редакція Кодексу передбачає, що воно є умовно спірним, тобто презюмується, що спору немає, але він може з'явитись. **Перелік вимог, які можуть розглядатися в наказному провадженні**, закріплений у ст. 161 ЦПК України. Указаний перелік є **вичерпний**.
- Зазвичай не відбувається конкуренції між наказним і позовним провадженням, оскільки, якщо подається заява про скасування судового наказу, то це означає наявність спору, який розглядається в позовному провадженні. При цьому, на відміну від попередньої редакції ЦПК України, чинна встановлює **альтернативу звернення до суду** з вимогами, закріпленими в ст. 161 Кодексу: у порядку наказного або позовного провадження.

Наказне провадження: відповідність Конституції України

- Постанова Пленуму Верховного Суду від 29 березня 2019 року № 1 «Про відмову у зверненні до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності (конституційності) частини третьої статті 167 Цивільного процесуального кодексу України положенню пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України».
- У спеціальній автономній процедурі наказного провадження поєднані механізми захисту порушеного права і заявника, і боржника.
- Пленум ВС дійшов висновку, що у суду не було обґрунтованих підстав для ініціювання питання щодо звернення до КСУ, а посилання на те, що боржник за судовим наказом має право оскаржити його в апеляційному порядку, є помилковим.

Наказне провадження: статистика

- У 2023 році видано 263 059 судових наказів із поданих до суду 362 339 заяв. Найбільше судових наказів (235 778) видано щодо стягнення сум за ЖКП і 23 899 судових наказав про стягнення аліментів. Щодо відмови у видачі судового наказу оскаржено в апеляційному порядку 280, а в касаційному порядку щодо наказного провадження -11.
- У 2024 році видано 267 060 судових наказів із поданих до суду 352 579 заяв. Найбільше судових наказів (240 028) видано щодо стягнення сум за ЖКП і 22 368 судових наказав про стягнення аліментів. Щодо відмови у видачі судового наказу оскаржено в апеляційному порядку 322, а в касаційному порядку щодо наказного провадження - 44.
- У 1 півріччі 2025 року видано 175 051 судових наказів. Щодо відмови у видачі судового наказу оскаржено в апеляційному порядку 146.

Наказне провадження і підсудність

- Згідно зі статтею 162 ЦПК України заява про видачу судового наказу подається до суду першої інстанції **за загальними правилами підсудності**, встановленими цим Кодексом. Отже, **щодо підсудності наказне провадження тотожне позовному**.
- Зокрема, заяви про стягнення заборгованості за ЖКП (п. 3 ч. 1 ст. 161 ЦПК) подаються за місцем знаходження нерухомого майна, тобто за виключною підсудністю (ч. 1 ст. 30 ЦПК). Тобто, **виключна підсудність** застосовується до тих спорів, **вимоги за якими стосуються нерухомого майна як безпосередньо, так і опосередковано**, а спір може стосуватися як правового режиму нерухомого майна, так і інших прав та обов'язків, що пов'язані з нерухомим майном.

Постанови Великої Палати Верховного Суду: від 07.07.2020 у справі № 910/10647/18; від 16.02.2021 у справі № 911/2390/18. Постанова КЦС ВС від 10.04.2019 у справі № 638/1988/18; постанова КГС ВС від 09.09.2020 у справі № 910/6644/18 та інші.

Судовий наказ і позовна давність

- Інститут наказного провадження був запроваджений у цивільному процесі України з 1 вересня 2005 року, коли набрав чинності ЦПК України. ЦК України набрав чинності 1 січня 2004 року. З того часу положення статті 264 цього кодексу про переривання перебігу позовної давності залишаються незмінними, а перелік підстав такого переривання є вичерпним.
- **Подання заяви про видачу судового наказу не перериває позовну давність** згідно з частиною другою статті 264 ЦК України за відповідною вимогою чи за її частиною. На підставі цієї норми права **переривання позовної давності відбувається у разі подання до суду саме позову** до належного відповідача з дотриманням вимог процесуального закону щодо форми та змісту позовної заяви, правил предметної та суб`єктної юрисдикції й інших вимог, порушення яких перешкоджає відкриттю провадження у справі.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.07.2020 у справі № 712/8916/17 (відступлення від висновку ВСУ)

Судовий наказ & судові витрати

- Наказне провадження не регулює питання стягнення судових витрат на професійну правничу допомогу.
- Пункт 6 частини першої статті 168 ЦПК: у судовому наказі зазначається: сума судових витрат, **що сплачена заявником і підлягає стягненню на його користь з боржника (наказне провадження).**
- Пункт 2 частини п'ятої статті 265 ЦПК: у резолютивній частині рішення суду зазначається **розподіл судових витрат (позовне провадження).**
- Тобто **у наказному провадженні судові витрати не підлягають розподілу, згідно з нормами статей 137-141 ЦПК**, а лише формальне і документарне встановлення суми сплачених (фактично, а не у подальшому) судових витрат, яка підлягає стягненню.
- Отже, **у наказному провадженні суд повинен дослідити:** 1) чи пов'язані витрати з розглядом справи: 2) обґрунтованість та їх пропорційність.

Наказне провадження і цифровізація правосуддя: *під час воєнного стану*

- Перебування/реєстрація боржника на ТОТ не є підставою ні для відкладення видачі судового наказу, ні для зупинення провадження у справі.
- У ч. 2 ст. 12-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»: **учасники справи, остання відома адреса місця проживання (перебування) чи місцезнаходження яких знаходиться на тимчасово окупованій території і які не мають електронного кабінету**, повідомляються про ухвалення відповідного судового рішення шляхом розміщення інформації на офіційному веб-порталі судової влади України з посиланням на веб-адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень або шляхом розміщення тексту відповідного судового рішення на офіційному веб-порталі судової влади України з урахуванням вимог, визначених Законом України «Про доступ до судових рішень», у разі обмеження доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень. **З моменту розміщення такої інформації вважається, що особа отримала судове рішення.**

Наказне провадження і цифровізація правосуддя: *під час воєнного стану*

- До Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» внесені зміни. 29 червня 2023 року Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами».
- З аналізу змін до ЦПК України та інших процесуальних кодексів убачається, **якщо боржник у наказному провадженні має зареєстрований кабінет в Електронному суді, однак його місцезнаходження – на тимчасово окупованій території України, то немає необхідності повідомляти його за допомогою веб-сайту Судової влади.**
- Указане є виконанням вимог законодавства про **цифровізацію правосуддя.**

Наказне провадження: заява про скасування судового наказу

- Частина 1 статті 170 ЦПК. Боржник має право **протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення копії судового наказу** та доданих до неї документів подати заяву про його скасування до суду, який його видав, крім випадків видачі судового наказу відповідно до пунктів 4, 5 частини першої статті 161 цього Кодексу. Заява про скасування судового наказу може також бути подана органами та особами, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
- У заяві має бути клопотання про поновлення пропущеного строку, якщо заява подається після спливу строку, передбаченого частиною першою цієї статті (п. 3 ч. 3 ст. 170 ЦПК).
- *Постанови Верховного Суду: від 04.06.2024 у справі № 916/3924/23; від 14.06.2024 у справі № 910/8002/23.*

Заочний розгляд справи: умови

- Умовами проведення заочного розгляду справи є: 1) належне повідомлення відповідача про дату, час і місце судового засідання; 2) нез'явлення відповідача у судове засідання без поважних причин (*об'єктивний фактор*) або без повідомлення причин (*суб'єктивний фактор*); 3) неподання відповідачем відзиву на позовну заяву та 4) відсутність заперечень позивача проти такого вирішення справи. Лише в разі одночасного існування всіх перелічених умов суд може ухвалити заочне рішення в справі (частина перша статті 280 ЦПК України).
- **Значення:** з одного боку, заочне провадження є додатковою гарантією для позивача від зловживання відповідачем процесуальними правами, усунення причин затягування процесу та дотримання судами строків розгляду справи. З іншого боку, відповідачу частиною першою статті 284 ЦПК України гарантується право на перегляд заочного рішення за його письмовою заявою за «спрощеною горизонтальною процедурою», тобто тим самим судом.

Перегляд заочного рішення суду

- Передбачені ч. 3 ст. 287 ЦПК України повноваження суду першої інстанції стосуються саме суті заяви про перегляд заочного рішення (зокрема, подання чи неподання відповідачем доказів по суті справи і доказів поважності неявки в судове засідання, на якому було ухвалене заочне рішення) і не застосовуються у ситуації пропуску строку на подання заяви про перегляд заочного рішення
- Оцінка поважності причин пропуску строку на подання заяви про перегляд заочного рішення та наявності підстав для його поновлення належить до компетенції місцевого суду, до якого подана така заява. **Наслідком пропуску строку для подання заяви про перегляд заочного рішення за умови відсутності поважних причин для його поновлення є залишення такої заяви без розгляду** на підставі ч. 2 ст. 126 ЦПК України, а не залишення її без задоволення.

Постанова ВП ВС від 12.06.2024 у справі № 756/11081/20 (відступлення від висновків постанови ВП ВС від 09.11.2021 у справі № 214/5505/16)

Проблеми заочного розгляду справи

- Можливість ухвалення заочного рішення, якщо: 1) позивач подав заяву про розгляд справи за його відсутності; 2) відповідач був присутнім, але залишив залу судового засідання (ч. 6 ст. 223 ЦПК) або був судом видалений, або подав заяву про розгляд справи за його відсутності.
- Чи можливий заочний розгляд справи у разі явки в судове засідання лише представника відповідача?
- Можливість ухвалення заочного рішення суду при першій неявці відповідача.
- Можливість заочного розгляду справи, якщо після початку розгляду справи і постановлення ухвали про заочний розгляд, відповідач з'явився в судове засідання.
- Можливість ухвалення заочного рішення суду у спрощеному позовному провадженні.
- Чи можливе ухвалення заочного рішення суду у підготовчому засіданні?
- Яка форма заперечення позивача проти заочного розгляду справи?
- Чи може прокурор у порядку представництва давати згоду на ухвалення заочного рішення?

Проблеми заочного розгляду справи: *продовження*

- Співучасть (множинність) на стороні як позивача або відповідача і почергове оскарження заочного рішення співвідповідачами (*найскладніший випадок для науки і практики*).
- Пред'явлення зустрічного позову та участь третіх осіб (*у ЦПК не врегульовано*).
- Одночасне оскарження заочного рішення: а) позивачем до суду апеляційної інстанції; б) відповідачем до суду, який його ухвалив, шляхом подачі заяви про перегляд заочного рішення.
- Набрання заочним рішенням суду законної сили.
- У разі скасування нового рішення суду (після заочного) і відповідно до ч. 2 ст. 353 ЦПК ухвали районного суду про перегляд і скасування заочного рішення суду (безпідставно поновили строк тощо), то чи поновлюється законна сила скасованого заочного рішення суду.

Ухвали ВП ВС: від 08.10.2025 у справі № 308/10198/15; від від 29.10.2025 у справі № 2-2413/10 про неприйняття справ і повернення справ до КЦС ВС.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: *судовий активізм*

- Рішення ЄСПЛ «Укркава, ТОВ проти України» (заява № 10233/20) від 06.02.2025.
- Висновки цього рішення ЄСПЛ: **1)** ЄСПЛ визнав, що навіть у межах повноважень національного суду перегляд тлумачення закону має межі; **2)** ЄСПЛ підкреслює, що суд у даному випадку вийшов за межі судової функції; **3)** неприйнятність "судового тиску" на законодавця вказує на межу між судовим активізмом і узурпацією; **4)** суд може змінити тлумачення, але лише за наявності вагомих підстав, таких як негативні наслідки старої практики; **5)** межі повноважень ЄСПЛ: він втручається лише тоді, коли національний суд діє свавільно. У цій справі саме таке свавілля у тлумаченні і було визнано.
- Рішення ЄСПЛ має величезне значення для подальшого розвитку судової системи. На першому місці – принцип правової визначеності у контексті верховенства права. По-друге, підкреслює межі суддівського активізму. Зміни у тлумаченні мають бути передбачуваними, обґрунтованими і мотивованими.

Відповідність ЦПК умовам воєнного стану: *судовий активізм*

- **Ганс Петтер Гравер.** Герої в суддівській мантії: добросовісне (чесне) суддівство в умовах аморальних законів / Київ: Вид-во ТОВ “Компанія ВАІТЕ” - 326 с.
- Навіть у нашому довірливому норвезькому суспільстві суддя не може не бути морально відповідальним суб'єктом і не нести відповідальність за наслідки своїх дій. Але це не надає судді повноважень використовувати свою посаду для просування окремої нормативної програми та займатися суддівським активізмом.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!